

RITUALURI DE TRECERE ALE COMUNITĂȚII VORBITOARE DE LIMBA
ROMÂNĂ DIN AREALUL ESTIC AL SERBIEI. STUDIU DE CAZ: COMUNICAREA
MORȚILOR DIN TIMOC

REZUMAT

Despre ritualurile de trecere ale populației românofone din Serbia de Răsărit există însemnări cu caracter predominant etnografic, foarte rar fiind atinse cele trei praguri semnificative în aceeași lucrare și chiar și în acest caz, scrierile se limitează la o arie geografică restrânsă. În momentul de față nu există o sinteză a cercetărilor efectuate până acum. Acesta este scopul principal pe care și-l propune lucrarea de față „Ritualurile de trecere ale comunității vorbitoare de limba română din arealul estic al Serbiei”, sau într-un mod concret, prezentarea momentelor liminare ale existenței umane prin intermediul ritualurilor din regiunea de referință. În încercarea de a contribui la o înțelegere mai bună a conservării ritualurilor, studiul de caz „Comunicarea onirică a morților din Timoc” deschide o nouă perspectivă.

Lucrarea de față este o antropologie participativă conform termenului folosit de Malinowski (Malinowski, 1948, pp. 9-10) deoarece în timpul cercetării, din poziția de intervievator intru, la un moment dat, în rândul intervievaților (în cadrul studiului de caz), schimbându-mi poziția din cea de observator în cea de observat. Întrebarea care se poate ridica este dacă pe parcursul lucrării va fi respectat obiectivismul. Ca răspuns m-am regăsit într-un gând al lui Jung din capitolul „Despre viața după moarte”: „Motivul existenței mele se reflectă în faptul că viața mi-a pus o întrebare. Sau, într-un alt fel spus, eu personal reprezint întrebarea adresată lumii la care trebuie să ofer propriul răspuns, căci, dacă nu o fac, o să depind de-a pururi de răspunsurile altora. Acesta este cea mai personală sarcină pe care o îndeplinesc și asta cu un efort suprem și cu greutate.” (Jung, 2015, p. 314-315)

Ca un argument suplimentar în favoarea obiectivității dizertației, menționez că pentru realizarea ei există o baza teoretică solidă, acumulată și prezentată pe scurt, care va trasa drumul cercetării.

Obiectivul principal al lucrării este realizarea unei cercetări tipologice a ritualurilor de trecere (respectate la cele trei praguri principale ale vieții). Rezultatele examinării ritualurilor legate de momentele de turnură din ciclul vieții la nivel individual dau posibilitatea descoperirii unor caracteristici ale existenței umane. Deși legate nemijlocit de viața individuală, pragurile de trecere au o importanță socială deosebită. Ritualul, prin gramatica și sintaxa comportamentală

propriu exteriorizate prin codul verbal și neverbal, reprezintă modul de depășire a situațiilor de criză și, prin aceasta continuitatea biologică, culturală, socială a comunității. Demolând cursul obișnuit al vieții, nașterea, căsătoria, moartea, sunt prilejuri de executare a unor serii de ritualuri prestabilite prin tradiție în vederea reechilibrării comunității. Privit din punctul de vedere al teoriei comunicării, ritualul apare ca mijloc de legătură simbolică și de restabilire a cursului vieții sociale. (Leach, 1983b., pp. 18-20)

Scheletul lucrării, constituit din literatura etnologică, mitologică, antropologică, psihologică, cea de psihanaliză etc, conferă o bază solidă pentru descrierea și cercetarea ritualurilor de trecere. Prezentarea tradițiilor legate de pragurile de trecere sub forma unei sinteze constituie o contribuție la cercetarea dinamică a societății românofone a regiunii pe de o parte și pe de alta, o bază de plecare pentru cei care doresc să studieze pasiv sau activ Serbia de Răsărit și nu au acces la literatura în limba sârbă și nici nu cunosc graiul local.

Studiul de caz cuprinde relatarea și analiza mesajelor provenite pe cale onirică care operează în domeniul comunicării tanatice. În cadrul studiului este formulată ipoteza conform căreia oniricul influențează ritualicul și este prezentată demonstrarea ei.

Pe parcursul dizertației mă refer nu numai la ritualuri și vise, ci și la actanți, mai exact la cei „obișnuiți”, executanții și participanții la ritualuri, visători¹, dar și la cei „specializați” în descifrarea viselor, medium-urile, vrăjitoarele pentru a putea obține o imagine de ansamblu. Visul ca unitate individuală, odată împărtășit, devine verigă a mentalului colectiv. Așa cum în cazul pragurilor de trecere nu avem de-a face cu ritualuri individuale, așa se întâmplă și în cazul viselor tanatice care implică un minim de doi actanți.

Dizertația este structurată în 5 capitole. Menționez că în cazul citatelor preluate din lucrări în limba sârbă, traducerea îmi aparține. Pentru unele din aceste cărți, există publicată și varianta în limba română, dar s-a întâmplat să-mi fie la îndemână lucrările în sârbă sau respectiv, în engleză iar pentru acestea din urmă citatele sunt date în original.

Primul capitol al lucrării debutează cu descrierea succintă a zonei de referință, intitulată generic Timoc (deși Timocul este un râu care străbate doar o parte a estului Serbiei de Răsărit,

¹ Deși în limba română termenul „visător” este folosit preponderent ca adjectiv și denotă înclinarea spre reverie a unei persoane, definiția dată de DEX pentru substantivul „visător” este de „persoană care visează”. Utilizarea acestui substantiv am întâlnit-o și în traducerile lucrărilor specializate în vise: „Simbologia viselor” de Jacques de la Rocheterie (spre exemplu la p.240), „Visele și moartea” de Marie-Louise von Franz (spre exemplu la p.16), „Visele și viața” de Etienne Perrot (spre exemplu la p.51).

zonă pentru care de altfel s-a generalizat toponimul), mai exact, printr-o prezentare istorică, geografică și socială în primul subcapitol și una etnografică și lingvistică în cel de-al doilea. Datele legate de acestea au fost expuse în cărți de specialitate, deci voi transpune doar câteva elemente esențiale și voi indica bibliografia unde pot fi găsite pe larg. Aceste referiri, deși nu au o legătură nemijlocită cu tema dizertației, sunt imperioase pentru înțelegerea mentalitarului regiunii.

În capitolul al doilea, *Fundamente științifice*, sunt prezentate elemente de exegeză în domeniul riturilor de trecere și cel al viselor oraculare. Demersul primului subcapitol constă din lectura dinamică a lucrărilor de specialitate în domeniul ritualurilor de trecere, cel de-al doilea subcapitol cuprinde istoricul și alte elemente de cercetare a oniricului, pentru ca încheierea să fie dată de subcapitolul legat de spiritismul secolelor XIX-XX, un spiritism clasic al păturii intelectuale bogate. În afară de izvoarele antropologice, în lucrare sunt folosite și altele relevante din domeniile mitologiei, sociologiei, filologiei, psihologiei etc dând lucrării caracterul interdisciplinar.

În cel de-al treilea capitol, *Ritualuri de trecere în Serbia de Răsărit*, prezint ritualuri legate de naștere, de căsătorie și de moarte din estul Serbiei.

Separarea de viața profană, respectiv, de cea sacră e implicit o inițiere în alta, sacră, respectiv profană, iar perioadele premergătoare, precursore, cât și momentul liminal le găsim cel mai clar reprezentate în ritualurile de trecere. Faza liminală e momentul social care cuprinde intervalul dintre două segmente, două stări contradictorii.

În fiecare subcapitol prezint și personajele supranaturale ale mitologiei locale legate de pragurile de trecere, ființe benefice și malefice în același timp: Ursitoarele și Muma Pădurii, Zmeul și Ielele, moroi, dar mă opresc la ele doar pentru a prezenta câteva fragmente din lucrări care descriu fenomenul în Timoc și pentru a da câteva exemple directe din zonă și nu pentru a dezbate această prea bine exploatată problematică.

În cel de-al patrulea capitol, *Comunicarea onirică cu Lumea de Dincolo*, descriu, analizez și structurez tipologia acestui mod specific de legătură. Astfel, explic termenul de oniric fiindcă nu e vernacular tot ce ține de lumea viselor, a intuițiilor ce țin de starea de semi-veghe, viziunilor în stare de somnolență.

Primul subcapitol al celui de-al patrulea capitol intitulat *Elemente de comunicare*, cuprinde mai multe părți. În prima parte, *Comunicarea extrasenzorială*, dezbate visele premonitorii și cele post-factum. În cea de-a doua parte mă ocup de *Revelația, natura și conținutul viselor*. Visele pot

fi deschise: clare, parțial clare sau nedesluite, respectiv închise: simbolice, ermetice. Pot fi cu sens direct sau interpretabile. Pot fi relevante și da indicații sau revelatorii și schimba biografii. O parte aparte, cea de-a treia, e constituită din *Comunicarea directă* prin visele proprii și respectiv, *cea indirectă prin visele* altora adresate familiei celui decedat sau chiar direct altor visători care nu fac parte din familie. Cea de-a patra parte se ocupă de *Relevanța viselor*. Puterea de vindecare a viselor e cunoscută încă din antichitate, sau, cel puțin, de atunci avem dovezi referitor la aceasta.

Gradul de înțelegere al viselor, *Comunicabilitatea viselor*, cea de-a cincea parte, impune o nouă clasificare, de această dată în funcție de receptor. Astfel, receptorul înțelege visele imediat sau mai târziu, când face legătura cu un eveniment sau cu un obiect sau persoană, când aude ceva sau despre ceva; nu le înțelege și îi sunt sau nu explicate de altcineva.

Cel de-al doilea subcapitol al capitolului patru, *Agentul receptor*, se ocupă de visător și de rolul său.

Cel de-al cincilea capitol, *Studiu de caz: Comunicarea morților în Timoc*, se referă la visele tanatice și la finalitatea acestora. Finalitatea viselor, respectiv aplicarea viziunii este componentă obligatorie a discursului, fără de care visele ar fi doar povești și nu motoare de acțiune.

Cercetarea de teren este una personală, materialele prezentate în lucrare fiind inedite, culese „de pe teren” și nu din arhive sau biblioteci.

Capitolul cuprinde patru subcapitole, primul fiind *Comunicarea visului sau mesajului* în care prezintă diverse situații în care visătorul poate sau nu să fie destinatarul mesajului, la fel cum poate alege să folosească sau să ignore mesajul oniric.

Cel de-al doilea subcapitol, *Transformarea mesajului într-un gest personal*, prezintă folosirea informației sau viziunii în scopul respectării tradiției prin efectuarea unui ritual, printr-un ritual de lustrație, sau unul de rafistolare, prin refacerea unui ritual sau prin crearea unui nou. Cuprinde două părți: prima, *Pomana lui Dumnezeu*, descrie și analizează un eveniment ritualic inedit esențial pentru demonstrarea ipotezei formulate. Cea de-a doua, o *Antologie de vise*, prezintă materialul oniric colectat pe teren. Antologia nu este în Anexe deoarece are o valoare consubstanțială pentru lucrare, în special pentru susținerea și demonstrarea prezumției de la care am pornit mai exact că oniricul influențează ritualicul.

În cel de-al treilea subcapitol al celui de-al cincilea capitol, *Visătoarele de profesie și visele la comandă*, în prima parte prezintă persoane care intră în legătură cu morții, persoane existente în Serbia de Răsărit care se bucură de respect din partea majorității populației. Este vorba

de visătoarele de profesie, de cele care comunică cu morții la comandă (medium-uri/ necromante). Cea de-a doua parte, *Comunicări cu necromantele*, cuprinde relatări parțiale² ale vizitelor efectuate necromantelor din Timoc de către cei care și-au dorit continuarea legăturii cu cei plecați. Ritualurile efectuate în urma mesajelor primite de pe cealaltă lume sunt relatate după fiecare comunicare.

Cel de-al patrulea subcapitol, *Abordarea integrantă în interpretarea viselor ca motor al executării ritualurilor* reprezintă demonstrația scopului propus în *Studiul de caz*: oniricul poate determina, stimula, modifica, crea ritologicul.

Lucrarea de față nu își propune o tratare exhaustivă a temei, nici demonstrarea existenței Lumii de Dincolo și nici nu este un elogiu sau o critică. Este doar începutul unui drum interdisciplinar, materialul care așteaptă culegerea și analiza fiind extrem de bogat în Serbia de Răsărit.

Dizertația se încheie cu capitolul Concluzii și cu referințele bibliografice.

Depărtați de biserică, dar credincioși, românofonii timoceni își găsesc sprijinul în respectarea tradițiilor, în special a celor legate de moarte. Acestea nu trebuie privite ca un memento al înapoierii, ci ca o restabilire a echilibrului individual și, prin aceasta, și al celui colectiv.

Comunicarea cu Lumea de Dincolo este una tradițională. Nu e ceva inedit, ciudat sau subiect de amuzament sau de ironie. Iar metoda de comunicare care aduce cele mai multe informații, este cea onirică.

Deși cei care respectă ritualurile nu mai știu semnificația lor, important este că obiceiurile străvechi încă se mai întâlnesc, iar unul dintre motivele de păstrare a ritualurilor (chiar dacă sunt numai acte, gesturi ritualice), de refacere a lor pentru a fi în concordanță cu ceea ce se consideră potrivit, de executarea a lor, de rafistolare și de întregire a lor, este visul. Oricâte transformări, reformări, deformări, îmbunătățiri, simplificări, trunchieri etc ar suferi ritualurile, un fapt rămâne constant: existența lor ca parte integrantă a vieții.

² Numai fragmentele cu urmări ritualice concrete.